

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. дн Иван Илчев за изпълнението на изискванията на ЗРАС от доц. д-р Александър Михайлов Сивилев за участие в конкурса за професор по 2.2. История и археология (Съвременна история – История на САЩ и Латинска Америка) /, обявен в ДВ, 99, 22.11.2024 г. за нуждите на СУ „Св. Климент Охридски“.

Доц. д-р Александър Михайлов Сивилев участва в обявения конкурс със значителна научна продукция, дългогодишен преподавателски опит и впечатляващ брой научни проекти. Той печели конкурс за асистент в Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през 2010 г., през 2011 г. става главен асистент, а доцент през 2017 г. Защитил е докторска дисертация през 2009 г. За участие в конкурса доц. Сивилев е представил две монографии и единадесет статии, публикувани след хабилитацията му за доцент. Освен тях в библиографията му са включени още две монографии и двадесет и три статии, които няма да бъдат разглеждани в рецензията.

Дори и най-бегъл поглед върху научната продукция на рецензирания открива широта на мисленето и разнопосочни изследвания, които би трябвало, но не винаги са присъщи на съвременен научен работник, който не се вдълбочава късогледо само в един проблем. На дребнотемията на някои изследвания се бе присмял още Александър Дюма баща, който иронично бе заявил: *„Преди всичко там има един учен ... открил в околностите на Рим някакъв вид гуцер, който имал един гръбначен преилен в повече от другите видове. Дошъл е да съобщи на института откритието си... Преиленът вдигна голям шум сред учените; високият сух господин беше само кавалер на Почетния легион, сега стана офицер“*. За щастие, това не се отнася за Александър Сивилев.

Дълги години при нас бе обичайно изследователите на новата обща история, оправдавайки се с липса на възможности да работят в чужди архиви, да се насочват към теми от рода на: „България и...“. Както справедливо отбелязва кандидатът, в последните години в информационното пространство бяха качени стотици хиляди документи които предоставят невиджани преди възможности на съвестните изследователи. (За мен това изворово богатство е предмет на завист, тъй като балканската история не може да се похвали с подобно място в мрежата).

Възможностите, които се крият в това ново – за нас поне – изворово богатство личат в монографията „Гангстерите на Сухия режим и Голямата депресия в социалната история на САЩ 1919-1936“. Темата, не така, както е зададена, но части от нея – не е

нова за американската историография. За САЩ и американците годините на Световната икономическа криза са травматично събитие, оставило дълбоки следи в националната психика и намерило отражение в стотици литературни произведения и произведения на изкуството. У нас няма литературни произведения, които да се родят с „Гроздовите на гнева“ на Стайнбек или картини като „Американска готика“ на Грант Ууд и паметта за кризата е по-скоро фрагментарна и не отличаваща се особено от паметта за повечето междувоенни години. Към това се притуря и липсата на обобщаващо, положено на изворите и политически неангажирано цялостно изследване за световната икономическа криза у нас.

Доц. Сивилев е превърнал анализа си на кризата в своего рода социално-икономическа и културна история на САЩ за разглеждания период. Според мен, той напълно аргументирано защитава схващането си, че кризата започва далече преди традиционната 1929 г. При това в различни области започва по различно време – в някои случаи още в началото на 20-те години. Във всеки случай анализът на автора показва изключителната гъвкавост на американската икономика, която, макар и не без труд, успява да се справи с проблемите на кризата.

Впечатляваща е нарисуваната картина на социални конфликти, която наново не отговаря на традиционния образ на богатите години от десетилетието след 1920 г. От години задавам на студентите въпрос в коя от големите държави социалните конфликти са били най-остри в края на 19 и първите десетилетия на 20 в. и те, моделирани по определен начин, в 99% от случаите отговарят „в Русия“. Още съм в очакване на този един процент, който ще спомене Съединените щати.

Въобще цялостната картина на икономическото развитие на Съединените щати е разгърната убедително и проследена в различни области на икономическото развитие. Доцент Сивилев отдавна има определен вкус интерес към историята на левицата и за мен немалкото страници, посветени на шареното ляво движение в Съединените щати бяха много интересни.

Съгласен съм с автора, че има сериозни противоречия между първото поколение емигранти и дошлите след тях. Особено показателни са предразсъдъците към определени емигрантски групи като ирландци и италианци. В тази връзка, за мен щеше да е интересно да видя доколко и дали въобще китайските работници участват в синдикалното движение или към тях предразсъдъците са още по-ярко изявени дори в левицата. Същото се отнася и за афро-американците, които са споменати по-скоро бегло в текста, а моето впечатление и от това, което съм чел и от това, което съм видял,

работниците и въобще по-долните, сравнително необразовани слоеве на обществото, които са основния резерв на работна ръка, са по-големи расисти дори и от потомците на т.нар. „южняци“. Въобще, очевидно е, макар авторът да не го подчертава, че в синдикатите има и вътрешна сегрегация, и вътрешна йерархия, и едва ли може да се говори, че са много по-демократични от тези, срещу които се борят. Да не говорим за по-сетнешната им история, когато не само се намесват в бизнеса, но и не се свенят от контакти и съвместна работа с организираната престъпност.

За мен бе много интересно да прочета как трудовите миграции като цяло и по-специално тези на афро-американците и т.нар. хилбилис, разклащат влиянието на левите идеи. Сред афроамериканците по-специално, доколкото зная те започват да проникват по-осезаемо, но още доста колебливо, като коктейл от идеи, едва някъде през петдесетте години.

Монографията свидетелства и за успеха на добре премислената последователна пропаганда. Както посочва авторът, в масовото съзнание успешно са внушени обвинения срещу много стачници че имали *„връзки с комунистически движения“*. С други думи, антиболшевишката и антикомунистическа пропаганда е успешна. Според мен, този успех би трябвало да бъде обяснен в няколко параграфа. Интересно е да се разсъждава дали пропагандата е успешна, защото е свързана с нагласите на протестантството и католицизма, които тогава са с ярка антикомунистическа насоченост.

Това хипотетично разсъждение води и до следващия ми въпрос. Прави впечатление разпокъсаността на социалните конфликти и липсата на външно взаимодействие между отделните организации. Дали за това не играе някаква роля индивидуалистката етика, проповядвана в Щатите?

Тонът на автора при обрисуване на социалните конфликти е съдържан, ясно е, че се дири обективност. Но ми се струва, че малко обоснована критика на работническото движение нямаше да навреди. Само като пример – личи, че не само капиталът, но и работническите сдружения също разсъждават егоистично и в борбата за постигане на целите си, не се съобразяват особено с интересите на обществото като цяло. Доказателство за това, струва ми се, е обявяването на стачката на въгледобивните работници на 1 ноември 1919, т.е. в навечерието на зимата, когато въпросът за отоплението на бедните семейства стои със страшна сила.

Много са добри кратките сбити портрети на американските президенти от епохата. При това, авторът се старае да разсее някои заблуди и по мое мнение това му се

удава. За мен беше донякъде изненадващо да осъзная колко от инициативите, традиционно приписвани на „Новия курс“ на Рузвелт, всъщност са започнати от администрацията на Х. Хувър. И в тази връзка, нека вметна, че страниците, посветени на делата на Хувър и Рузвелт са полезно четиво за политиците, разбира се, ако сме достатъчно наивни да мислим, че ще посегнат към тях. От тях могат да разберат, че дори и най-добронамерените макро инициативи, насочени към върховете на обществото, с надеждата, че оттам ще се насочат и благата ще бъдат разпределени и в низините, не могат да се конкурират в съзнанието на избирателите с пари, раздавани, както сега казваме „на калпак“. И това е естествено, защото макар и първият път да обещава изгода в стратегически план, вторият ти обещава сит стомах днес, а не след време. И оттук „лошият“ Хувър и „добрият“ Рузвелт. Напълно одобрявам не толкова често срещаната идея на автора да направи културните трансформации неразделна част от социалните.

Монографията е положена върху солидна библиография, която свидетелства за доброто познаване на проблема. Само че ако искам да бъда скептик трябва да кажа след Козма Прутков: „Никой не може да обгърне необятното“, та тук става въпрос за добре премислен избор.

Разбира се, не всичко е идеално и слава Богу. Мога да направя някои забележки, които, надявам се, биха били от полза за автора в бъдещата му работа. За съжаление, в текста има немалко повторения, които биха могли да бъдат избегнати при една по-педантична редакция – напр. в частите за културния живот, при анализа на причините за миграцията на афроамериканците, за маржовите закупувания на акции, за индекса Дау Джонс, за цената на медта, на петрола и т. нат. Част от тези повторения се дължат и на възприетата от автора структура на труда му. В текста има и доста русизми. Би било добре да се избягват – българският език е достатъчно богат.

Главата за гангстерите се различава по стил – няма го ясният социален анализ – само се споменава и нееднократно се подчертава, че единственият път към социално издигане на повечето – макар и не всички – е престъплението. Струва ми се, че анализът би спечелил ако имаше няколко страници, посветени на появата и развитието на мафията в Италия и да се види доколко е сходна и доколко се различава от тази в САЩ. Сега авторът посочва, че в Щатите тя е породена от сухия режим. Вероятно това е едно от възможните и най-логично обяснение, но мисля, че има и други. Едно е самата икономическа криза, която авторът анализира – особено проявите ѝ в големите градове. Друго възможно обяснение е нарастването на броя на италианските имигранти – през периода 1900-1914 г., когато са родени повече от гангстерите, разгледани в книгата, в

САЩ пристигат повече от три милиона италианци – нещо което с връзките помежду им, но и с ограниченията, които им налага средата, създава условия за престъпна дейност. Не видях, а може би съм пропуснал, дали мафиотите в САЩ поддържат и как поддържат връзки с Италия. Не е ясно раждането на истинския интерес на мафиотите към търговията с наркотици. Доколкото виждам от текста, в този период само Лъки Лучано се занимава с това, но и за него това не е основна дейност.

Моето впечатление е, че разумен човек, поставен в тези условия, не би избрал престъпната дейност като път към върха на социалната стълбица. Както се вижда от разглежданите примери, кариерата и на най-успешните босове, с изключение на Майер, да не говорим за банковите обирджии, е изключително кратка и рядко надхвърля няколко успешни години.

В заключение, смятам, че предложената за конкурса монография е постижение не само за българската историческа наука, някои аспекти от анализа на доцент Сивилев са нови и в световната историография.

Втората, представена за конкурса монография е „Лидери, авторитаризъм и преходи по примера на Русия и Чили“. Заглавието съзнателно е провокативно. Какво общо може да има между отдалечените на повече от 15 000 км Русия и Чили. Както се питахме като деца: какво обичаш повече „зрял фасул или опера“.

Всъщност изложението на автора показва и доказва много общи черти при изграждането на една авторитарна система и колебливите успехи за разграждането ѝ, които понякога вместо в демокрация преминават в нов, макар и различен авторитаризъм.

Първата глава е опит да се обобщят различните теории за изясняването на основни термини, използвани в изследването - тоталитаризъм, авторитаризъм, демокрация. Очевидно е, че доцент Сивилев се ориентира добре в огромната теоретическа литература и гъстата гора от понякога взаимно противоречащи си определения. Съвсем правилно той посочва, че наново наредко в теоретическата литература явления като тоталитаризъм и авторитаризъм се припокриват поне частично, да не говорим за различното разбиране на демокрацията. И макар той да започва анализа си с мислителите на древността, център на главата са съвременните философи и политолози, които опитват да осмислят и да създадат модели на случилото се през последната четвърт на 19 в. Той опитва да приспособи теорията за преходите – доколкото въобще я има – към целите на своето изследване. Страх ме е, че многобройните чужди дефиниции, които той съвсем съзнателно цитира засланят неговото собствено ясно изкристализирано мнение по спорните въпроси. Разбира се, в

съчинение от този тип не могат да бъдат обхванати всички страни на тези често изглеждащи съвсем различно процеси. Съвсем правилно Сивилев набляга на ролята на външния фактор, на процесите на разоръжаване в последните десетилетия на 20 в., които водели до нестабилност. Той използва термина „контролиран преход“ за процесите, развиващи се в СССР – това, разбира се, е вярно и го има в много страни, но не споменава ролята на етническия фактор, който също има свое място в нашата епоха.

Като цяло, теоретическата част на монографията е постижение за българската историческа наука. Струва ми се, че при конкретната обработка на фактическия материал авторът използва внимателно постиженията на теоретиците, без те да натежават особено в изложението и това е съвсем правилно. Новост в нашата историография е използването на термина „авторитарни анклавни“, които играят ролята на кристали в наситен разтвор – при подходящи условия около тях се развива цялата система. Важно е, че подчертава, че няма единен модел на прехода, тъй като всяка система има своя динамика.

При цялото си желание доц. Сивилев не може да каже много нови неща за ситуацията в Русия дотолкова, доколкото това е проблематика чоплена от стотици ако не и хиляди политолози, историци, изследователи на обществената психология, на икономиката и т. нат.

Моделът, който прилага доцент Сивилев е да описва дадено историческо събитие – било то в Русия или Чили и след това да търси дали то приляга или не на теоретическите постулати. И ако не приляга, защо. И какво от него можем да разберем и да използваме в по-нататъшното развитие на теорията. Това, разбира се, е възможен и оправдан подход, който при това се обляга на много разработки, особено за Русия, но за България, струва ми се, е по-важен анализа на обстановката в Чили, дотолкова, доколкото при нас се броят на пръсти специалистите по Латинска Америка.

Авторът въвежда и един похват, на който е наблягал още Плутарх, но при нас не е особено развит. Той дири и намира убедителни доказателства, че процесите на прехода зависят много от личностите, които стоят начело. И оттук един неочакван извод – и Елцин, и Пиночет – са рожба на системи, които не винаги представляват обществото като цяло, но в които е силно развит вождисткият принцип, подчинението на йерархията. При Пиночет това е армията, а при Елцин партията. И при двамата е видно, че за да застанеш начело на процесите на промяна, като че не е необходима особено широка обща култура, а по-скоро животинска стръв към властта, по възможност,

неограничавана от закони и народната воля, и умението да използваш в своя изгода особеностите на системата, в която работиш.

Както личи, не е и абсолютно необходимо да се ориентираш в световната обстановка – Елцин, доколкото виждам, не знае чужд език, а Пиночет учи английски като президент - по-важно е да усещаш пулса на политиката в твоята страна и да си изградиш широка база от поддръжници. Не личи и някой от двамата да е обременен от теоретичен идеологически багаж – те са прагматици. Въобще, както подчертава основният си извод доцент Сивилов: „Преходите към демокрация не са необратим процес Освен това те много често са направлявани от авторитарни управленци... Ключов елемент... са лидерите и личностите в управлението“.

И накрая, нека изпълним изискванията, въведени или по-скоро изсмукани от пръстите на някои счетоводители в науката, за които многообразието е ерес и предпочитат всичко в един конкурс да е по калъп.

Та нека посочим, че освен представените дотук монографии доцент Сивилов е представил редица статии – на български и английски език. Те имат различен характер - някои са част от подготовката за написването на монографиите, което е обичаен и естествен процес на историческите изследвания. Други, обаче излизат от тези рамки – статията за Септемврийското въстание, създаването на много полюсен геополитически ред и др.

Доцент Сивилов е ръководил два и е участвал в още три научни проекта, финансирани от НИС. Научен ръководител е на петима докторанти. От 2017 г. насам е изнесъл девет доклада на научни форуми осем, от които са пленарни. Съгласно точковата система, има 630 точки, които надхвърлят изискуемия се минимум. Доколкото може да се вярва на справка, която като правило никога не е пълна, има 14 цитирания на научните му трудове три от които в издания в чужбина. Кандидатът за професор съзнателно е попълнил и автосправката за научни приноси, което според мен е едно от най-глупавите и безсмислени изисквания на научната бюрокрация.

Доцент Сивилов има активна гражданска позиция, което винаги е плюс за университетски преподавател, който трябва да възпитава младото поколение – бил е водещ на исторически радио и телевизионни рубрики, един от управителите е на издателство, специализирано в областта на хуманитаристиката. В Исторически факултет на Софийски университет води от години на български и английски език редица лекционни курсове за бакалаври, магистри и докторанти, като натоварването му, както е характерно за повечето преподаватели надхвърля определените норми. Похвално е

разнообразието в тематиката на курсовете, които удачно изпълват със съдържание професионалната му специализация в областта на световната история. Организиран е международни научни конференции с европейски университети. Има и административно-управленски опит – ръководител е на катедрата по обща история.

В заключение, смятам, че доцент Сивилев е изпълнил всички изисквания за търсеното научно звание, аз убедено ще гласувам за избора му за професор и приканвам и другите членове на научното жури да го сторят.

13.02.2025

Проф дн Иван Илчев